

*Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană* (coord. I. Rebedeu, C. Zamfir), București, Edit. Academiei, 1989

Cu volumul de studii *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană* se continuă publicarea rezultatelor cercetării *Modul/stilul de viață și calitatea vieții*, în cadrul căreia au apărut anterior încă două lucrări: *Modul de viață și calitatea vieții* (Edit. politică, 1982) și *Indicatori și surse de variație a calității vieții* (Edit. Academiei, 1984).

Studiile se centrează pe ideea de stil de viață, ele constituind, „noi încercări de clarificare teoretică, cît și rezultatele unor investigații empirice” (p. 7). Tematica, stilurilor de viață se dovedește în societatea contemporană a fi de un real interes practic, ea avînd în centrul atenției omul cu necesitățile, aspirațiile, năzuințele de viață, întrucît opțiunile lui în constituirea propriei sale vieți reprezintă o importantă sursă și de creștere a calității vieții sale.

Urînd demersul logic al oricărei cercetări științifice, în primul studiu Ion Rebedeu prezintă problematica ce face obiectul analizei sociologice, încercînd o delimitare conceptuală a termenilor utilizați. „În cuprinsul conceptului de «calitate a vieții» sînt incluși o serie de factori de la sănătatea și integritatea fizică a individului la ființarea lui în universul valorilor morale, de la ceea ce consumă pentru asigurarea supraviețuirii biologice la ceea ce consumă, asimilează din valorile culturale pentru împlinirea și modelarea spiritului său” (p. 11). Intereșează deci personalitatea umană concretă care trăiește în condiții sociale determinate și face parte din anumite grupuri sociale, ceea ce influențează modul său de viață: „...modul de viață reprezintă o îmbinare a formei sociale și a celei individuale de comportare a oamenilor...” (p. 14).

Din punct de vedere uman problematica stilului/modului de viață are o rezonanță pasionantă prin interogațiile pe care și le adresează fiecare dintre noi cu privire la modul de organizare a vieții, astfel încît să se facă față mai eficace dificultăților, tensiunilor și frustrărilor.

În studiul *Stil de viață și mod de viață. Reflecții asupra stadiului actual al analizei sociologice* (Cătălin Zamfir) abordarea vieții umane se realizează din două perspective distincte: stilul de viață și modul de viață. Autorul face o trecere în revistă a cercetărilor consacrate acestui domeniu și conchide că „modul de viață se referă la viața oamenilor considerată ca un fapt exterior, care trebuie descris și explicat” (p. 34), iar „stilul de viață se referă la principiul unificator, organizator al vieții unei persoane, grup, colectivități și care li conferă acesteia o orientare proprie” (p. 35). Perspectiva modului de viață caută să realizeze pe de o parte, o descriere cît mai completă a vieții individuale, iar pe de altă parte, să evidențieze relațiile de determinare dintre diferitele condiții de viață și comportamentul uman. Perspectiva stilului de viață este totalizatoare, viața individuală este privită ca un întreg. Pînă în prezent, cercetarea sociologică a contribuit la descrierea sistematică a modului de viață a diferitelor categorii sociale ale societății contemporane, dar abordările au fost fragmentare (viața indivizilor este privită a fi compusă dintr-o serie de componente independente și avînd o cauzalitate exterioară) și exterioare (sac abstracție de motivațiile interne ale comportamentelor umane): ele au tîns să acorde mai multă atenție aspectelor ușor vizibile și identificabile. Nici reflecția filosofico-etică nu conține descrieri ale modului de viață așa cum este el în realitate, ci propuneri de moduri de viață sau strategii de viață presupuse a duce la împlinirea umană. În continuare se prezintă o listă de stiluri/modelle rezultate din parcurgerea literaturii de specialitate, dintre care reținem: modelul omului rațional (găsit în etica aristotelică și în cea a lui Spinoza), modelul omului total (dezvoltat în teoria lui Marx despre omul total), modelul renunțării (aflat în etica indiană, în cea stoică), modelul ascetic (promovat în cadrul multor concepții religioase) etc. Pentru compensarea lacunelor existente în cunoașterea stilului/modului de viață autorul propune o schemă de cercetare cuprinzînd următoarele elemente: înregistrarea sistemului necesităților (orientărilor, proiectelor) fiecărei persoane, determinarea gradului de realizare a orientărilor sale în viață, cunoașterea condițiilor de viață, analiza orientărilor sale în viață, analiza comportamentelor și activităților personale, aprecierea gradului de împlinire a orientărilor, proiectelor și activităților în condițiile date.

Cercetarea stilurilor de viață acoperă deci vastul spațiu de manifestare a dezvoltării individuale. În studiul *Probleme ale definirii stilurilor de viață în procesele dezvoltării* (Ion Andrei Popescu, Nicolae Gheorghe) se afirmă: „Fiecare persoană își proiectează strategii menite să o facă capabilă a realiza anumite obiective de-a lungul vieții. Amprenta personală pusă pe această veritabilă construcție mentală și valorică, care este drumul prin labirintul vieții, îi conferă acestuia o notă personală, un stil” (p. 64). Dar, fiecare persoană este un subsistem al sistemului social căruia îi aparține, iar interacțiunea cu acesta determină, în cea mai mare parte, configurația stilurilor de viață. Astfel, apar stiluri de viață alternative ca urmare a oscilațiilor relative ale ofertei de resurse, variabilă de la o etapă la alta a dezvoltării sistemului social și care nu se armonizează cu sistemul nevoilor și aspirațiilor indivizilor pentru a evita situațiile de frustrare, dezvoltarea individuală se sprijină și pe alte resurse — de ordin secundar — cum sînt activitățile complementare ce se practică în timpul liber, întreținerea de relații sociale pentru accesul la bunuri și servicii rare și altele.

Relațiile interumane reprezintă o sferă importantă atât a vieții personale, individuale, cît și a celei colective, ele fiind necesare atît pentru buna funcționare a sistemului social global, cît și pentru fiecare persoană în parte. „Realizarea personalității umane — se arată în studiul *Relațiile interpersonale și stilurile de viață* (Elena Zamfir) — înseamnă în fapt actualizarea explicită a potențelor individuale în pluralitatea situațiilor de muncă și viață în care respectiva persoană reprezintă un agent activ, cu o participare directă în țesătura complexă a relațiilor interpersonale. Din această cauză relațiile interpersonale, pe de o parte cristalizează, modelează stilul de viață al fiecăruia, iar pe de altă parte condiționează calitatea mediului uman” (p. 87). Aspectele privind condiționarea modului de viață de către modul de producție sînt prezentate în studiul *Despre evoluția modului de trai* (Adrian Boeriu) contemplînd imaginea amplă și complexă a problemei cercetate.

În studiul consacrat analizei *Noilor tehnologii și impactul lor asupra modului de viață* (Mihaela Vlăsceanu) sînt prezentate principalele probleme specifice noii revoluții tehnico-științifice, cu referire la unele tendințe actuale sau posibile configurate în modul de viață, ca urmare a impactului noilor tehnologii. La nivelul modului de viață se conturează o sursă de tensiuni sau contradicții care iau forma unui decalaj între medii (tehnologic) creat de om și capacitățile sale (competența) de a stăpîni integral acest mediu. „Modul de viață generat sub impactul noilor tehnologii impune o sporire a competenței umane și interpersonale a fiecărui individ și a tuturor grupurilor sociale” (p.113).

Abordarea comparativă a familiei contemporane și a celei tradiționale prin prisma stilului lor de viață face obiectul studiului *Stilul de viață și familia* (Ioana Smirnov, Georgeta Marghescu). Sînt surprinse principalele configurații specifice de valori pe care se întemeiază cele două tipuri de familii. Cercetarea familiei tradiționale a reliefat că valoarea centrală a stilului său de viață o constituie autoritatea bazată pe ierarhie, conformism, represiune; astfel, se definește un stil de viață ce consacră superioritatea părinților asupra copiilor, a virșnicilor asupra tinerilor, a bărbaților asupra femeilor. Transformările profunde specifice societății contemporane — industrializarea, urbanizarea, antrenarea femeii în activități extra-familiale — conduc la structurarea unui nou tip de familie al cărei stil de viață se întemeiază pe cooperarea membrilor familiei pe baza egalității. În opoziție cu familia tradițională autoritară, familia contemporană este democratică. „În condițiile în care transformările contemporane pun sub semnul întrebării stilul de viață tradițional al familiei exprimat printr-o delimitare rigidă a rolurilor, construcția unor noi stiluri de viață implică o mutație corespunzătoare în proiectul și percepția de rol în activitățile familiale” (p. 75). Pentru descifrarea dinamicii stilurilor de viață proprii familiilor societății românești contemporane sînt prezentate rezultatele unei cercetări efectuate de un colectiv al Institutului de filosofie între anii 1981 — 1985 pe un eșantion de 1804 subiecți din mediul urban, pe baza unui chestionar alcătuit din 230 de itemi, dintre care au fost selecționați 28 care vizează direct elemente structurante ale stilului de viață al familiei: destinația economică, aspirații legate de viitorul copiilor, parametri de care depinde fericirea în viață, locul și rolul familiei în ansamblul existenței indivizilor.

Modul de viață al familiei rurale contemporane este obiectul cercetărilor de teren ale căror rezultate sînt prezentate în două studii; ambele cercetări pornesc de la constatarea că modernizarea ruralului românesc a determinat mutații în modul de viață al familiei țărănești, schimbînd structurile sociale, ocupaționale, culturale ale locuitorilor de la sate.

Primul studiu — *Familii rurale și mod de trai* (Ion Aluș, Traian Rotariu) — oferă date cu privire la populația rurală investigată în 6 localități din județul Cluj în anul 1985; s-a realizat un eșantion de 2409 gospodării familiale revenind aproximativ 400 familii din fiecare comună studiată. Pe baza structurii ocupaționale sînt determinate 5 tipuri de familii: A. fără pensionari nonagricoli; B. cu pensionari nonagricoli; C. familii pur țărănești; D. familii mixte; E. familii nonțărănești. În continuare, analiza detaliază caracteristicile fiecărui tip



de familie în raport cu numărul mediu de membri pe familie, numărul de nucleu familiale care conlocuiește, locuința și dotarea ei cu bunuri de uz casnic, mijloace ale comunicării de masă; pentru comparabilitatea acestor caracteristici sînt grupate în 3 indicatori sintetici ai modului de trai; la p. 133 se prezintă tabelul cu indicatorii modului de trai după tipologia familiei, pe baza cărora este elaborată ierarhizarea familiilor: „virful pozitiv” este reprezentat de familiile nonîărănești, urmate în ordine descrescătoare de cele mixte, țărănești și cele cu pensionari.

Cel de-al doilea studiu — *Modul de organizare a gospodăriei la trei generații de tineri gospodari din mediul rural* (Ion I. Boboc) — își propune observarea comparativă, la trei momente diferite — 1952, 1971, 1987 — a procesului asimilării noulor procese socio-economice și culturale de către populația de gospodari tineri după trecerea unui timp suficient de la declanșarea unui impact avînd ca scop modernizarea ruralului, resimțit, ca atare de tinerii săteni din comuna Berești — Tazlău, județul Bacău. Cercetarea a fost inițiată în 1975 și s-au investit 850 de gospodari tineri în vîrstă de 18—35 ani. Pentru a evidenția modul în care tinerii gospodari își organizează propria gospodărie s-au considerat indicatorii privind organizarea spațiului gospodăresc, organizarea activităților și a timpului liber.

În cadrul problematicii vaste a cercetării stilului/modului de viață un loc important îl deține cultura de masă care constituie subiectul studiului *Cultură de masă și stiluri de viață alternative* (Lőrincz József). Pe baza analizei influenței culturii de masă asupra formării unor stiluri de viață alternative sînt prezentate cîteva aspecte referitoare la mecanismul producerii și reproducerii culturii de masă, modelele de interpretare a culturii de masă, subculturi, contraculturi și stiluri de viață alternative.

Continuînd analizele întreprinse cu ocazia cercetărilor privind calitatea vieții în mediul urban, studiul *Caracteristici ale percepției calității vieții. O analiză secundară* (Alin Teodorescu) prezintă o reluare a rezultatelor investigației efectuate în 1980 asupra unei populații de 1804 persoane domiciliată în mediul urban, cu scopul de a „exploata” două grupuri de variabile delimitînd pe de o parte dimensiunea „integrare/alienare” și, de altă parte, dimensiunea „percepția schimbării”. Rezultatele analizei secundare relevă existența unor trăsături de „personalitate socială” a subiectului colectiv caracterizat printr-un diagnostic social diferențiat după categoria socioprofesională.

Studiul *Mod de viață și fertilitate: model pentru integrarea unui fenomen social în contextul producerii sale* (Dumitru Sandu) oferă un model causal al fertilității realizat pe baza analizei unui set de 32 indicatori, relevanți pentru cauzalitatea acestui fenomen și a relațiilor dintre aceștia (vîrstă, dimensiunea medie a gospodăriei, divorțabilitatea, nivelul de instrucție, categoria socială, migrația, consumul, locuința, dezvoltarea sanitară, urbanizarea, dezvoltarea agricolă, dezvoltarea industrială, dezvoltarea economico-generală). Relațiile de semnificație dintre indicatorii considerați sînt prezentate într-o ordonare ierarhică în graficul de la p. 217; ordonarea s-a făcut pe baza relațiilor lor de maximă intensitate măsurată cu ajutorul coeficienților de corelație. A rezultat un număr mare de relații în care este implicată fertilitatea, ele constituind premise ale construirii unei tipologii a modurilor de viață.

Ultimul studiu inclus în volum — *Modalități de exprimare a stilurilor de viață: turismul* (Marcel Doru) — aduce în atenție problema utilizării timpului liber. Definit sintetic ca „timp liber care implică migrația”, turismul oferă foarte multe elemente pentru stilurile de viață. „În măsura în care stilul de viață este un produs al libertății individului, al alegerii sale între mai multe alternative de satisfacere a unor nevoi, timpul liber prin caracterul opțional al activităților sale, prin personalitatea conținutului său, prin diversitatea formelor sale de manifestare este prin excelență un domeniu de conturare și de manifestare a unui stil specific de viață” (p. 221). Din perspectiva analizei stilurilor de viață, turismul de masă facilitează contactul dintre culturi diferite, cu repercusiuni asupra comunităților umane, mai ales dacă deosebirile culturale dintre ele sînt mari. Ca exemplu, turiștii care vin în contact cu valori tradiționale, obiceiuri și ritualuri ce au o notă de exotism din punctul lor de vedere. Este abordată problema privind modul de organizare a vacanțelor (concediu, la sfîrșitul de săptămîină), formele de vacanță (culturale, în mijlocul naturii, sportive), rezultînd forme variate ale stilurilor de vacanță.

În concluzie, studiile cuprinse în volumul *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană* oferă o imagine dacă nu completă, în orice caz relevantă pentru înțelegerea „omului cu necesitățile sale, cu aspirațiile și năzuințele sale concrete”. Inițiativele pe care omul și le asumă în raport cu derularea propriei sale vieți reprezintă o sursă importantă de îmbunătățire a calității vieții sale, a substanței și formelor de exprimare a unui sens superior de viață, în perspectiva unor idealuri și aspirații, norme și principii încărcate de noblețea unui umanism autentic și totodată peren.

Marilena Gânju

**Dragoș Luchian, *Un sat de pe Valea Sucevei — Frătăuții Vechi*,  
București, Edit. Litera, 1986**

Editura Litera are în plan, de o bună bucată de vreme, editarea monografiilor de stat și comune elaborate în general de fii ai satelor respective, cu sau fără o pregătire de specialitate. Inițiativa este laudabilă, deoarece în acest fel se asigură o anumită profesionalitate a scrierilor din domeniu, un control științific adecvat și o formă sensibilă de apariție a lucrărilor de profil. În seria publicată de Editura Litera în ultimii ani se numără mai bine de treizeci de asemenea monografii, printre care se detașează cu certitudine cea redactată de Dragoș Luchian despre Frătăuții Vechi.

Autorul nu este un necunoscut pe tărâmul publicisticii. Tot Dragoș Luchian a semnat și o monografie (aproape) model a orașului Rădăuți, publicată la Litera în 1982, lucrare care a avut un ecou favorabil în rândul celor interesați. Pasionat, cu o răbdare benevolentă în exercițiul căutării documentelor și urmelor vieții din trecut, cu o bună cunoaștere a cerințelor și formelor expresive necesare unui asemenea gen de lucrări, scriind ușor și cu relief, autorul ne oferă acum această monografie despre un sat din Bucovina cu o îndelungată tradiție și un destin dintre cele mai involburate. Cartea în ansamblu se citește cu plăcere și folos, fiind probabil una dintre cele mai complete monografii de date care au fost publicate vreodată în țara noastră — iar numărul lor trece de 500!

Trama discursivă a cărții este clasică. Un prim capitol se ocupă de istoria mai veche a vetei satului Frătăuții-Vechi, începând cu rezultatele cercetărilor arheologice și continuând (în special) cu confruntarea multiplă a diferitelor atestări documentare. Bogata informație istorică utilizată convingător de către Dragoș Luchian este expusă în așa fel încât cititorul nu pierde nici un moment firul expunerii — calitate mai rară — dar nici nu este tratată superficial-spectaculos, fără o logică strinsă a liniei de analiză. Figura boierului Giurgiu de la Frătăuți este reprodusă cu spirit și vivacitate, iar diferitele referințe privitoare la evoluția istorică a hotarelor comunei și satelor componente sînt utilizate rațional, exclusiv în spiritul nevoilor de argumentare și nu întru demonstrarea unei erudiții — de altfel reale. Remarcăm aici corecții aduse de Dragoș Luchian lucrărilor unor istorici de profesie (E. I. Emandi) onorici, prea grăbiți în afirmațiile lor, situație de altfel mai generală, căci studiile locale contribuie, în multe cazuri, la mai buna plasare în epocă și spațiu a unor așezări. Capitolul istoric introductiv continuă cu studiul onomastic al locurilor din sat, de bună condiție profesională și sugestiv pentru „anvelopa” lingvistică locală.

Cel de-al doilea capitol al cărții se ocupă de condițiile naturale, casele și portul în Frătăuții-Vechi, unde sînt utilizate intens atît relatările călătorilor străini despre înfățișarea satului, cît și observațiile directe sau culese prin intermediul unor locuitori mai în vîrstă. Singura neîmplinire a acestui capitol este faptul că includerea unei hărți a satului și a vecinătăților sale ar fi permis cititorului vizualizarea multora dintre frumoasele imagini descriptive prezentate de autor.

Unul dintre cele mai bine redactate capitole ale cărții este cel referitor la populația și fenomenele demografice din sat, capitol unde autorul a beneficiat de o (vizibilă) asistență de specialitate în persoana cunoscutului demograf Vasile Gheșu, el însuși bucovinean de origine. Utilizarea masivă a unui bogat material statistic, fie cules direct prin despuieră arhivelor, fie preluat din conscripții și recensăminte, permite lui Dragoș Luchian să ofere un tablou cuprinzător al evoluției populației, fenomenelor demografice (excepțională reconstituire a mișcărilor naturale în perioada 1800—1950, dar de ce oare nu s-a continuat cu datele pînă la zi?) și structurilor esențiale ale populației satului.

Următorul capitol (al patrulea) al cărții se ocupă de cadrul instituțional al satului: învățămîntul școlar din Frătăuții-Vechi, instituțiile de propășire a culturii, biserica și preoții din sat, instituțiile medicale și administrative. Din nou constatăm o unică modalitate de împletire a observațiilor personale sau indirecte cu datele culese prin „vechi hrisoave și mucedă hîrtoage” cum spunea poetul, care permite cititorului o lectură curgătoare plină de observații de bun-simț și „adîncă simțire” — pentru a ne exprima cu un arhaism.

Un capitol considerabil ca întindere este cel referitor la viața economică a satului Frătăuții-Vechi. Cităm numai primele denumiri de paragrafe pentru a sugera cit de logică și de bine stăpînită este marea cantitate de material aflat în depozitul autorului: *Pămîntul și fărani* — *binomul existenței satului*; *Situația și relațiile funciare în timpul Moldovei*; *Agricultorii din Frătăuți sub stăpînire austriacă*; *O gospodărie din Frătăuții-Vechi de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*;



*Agricultura din Frătăuții-Vechi în prima jumătate a secolului XX; Reforma agrară și improprietărea țăranilor din 1921 ș.a.m.d.* Imaginea generală care se desprinde din acest capitol este cea a unei continuități de preocupări, nu lipsită de sincope administrative sau naturale, cu un ritm destul de lent, accelerat doar în ultimele decenii, când satul intră (și el) în circuitul major al evoluției mediului rural în perioada industrializării. Felul în care autorul tratează critic și descriptiv unele aspecte ale vieții economice de ieri și de astăzi, ne dezvăluie un profesionist al gestiunii mijloacelor materiale, umane și financiare.

Ultimul capitol al lucrării se constituie într-o galerie de portrete a fiilor satului, cei de o anume talie, între care găsim pe Claudiu Isopescu — unul dintre cei mai cunoscuți intermediari culturali între Roma și România în acest secol, geologul Gh. Paliuc, muzicianul Gheorghe Iftinchi, istoricul Ilie Corfuz, italianistul Ștefan Ciucureanu, biologul Gervin Radu Marches, geologul Liviu Ionesi, metalurgistul Laurentie Sofroni și alții.

Cartea semnată de Dragoș Luchian mai cuprinde o foarte utilă bibliografie, și o postfață redactată de prof. George Muntean, aceasta din urmă scrisă cu înțelegere și afecțiune pentru efortul unui om realmente pasionat, priceput și dăruit. Mărturisesc chiar că lectura acestui volum a fost cea mai plăcută dintre toate cele peste cinci sute de monografii de sate redactate în limba română pe care i-am consultat în vederea redactării unei sinteze pe această temă. Arareori mi-a fost dat să citesc pagini atât de expresive, de documentate și de adnc legate de destinul unei așezări cum nu sînt multe în Bucovina. Scăpat din chingile unui patriotism local — meritoriu ca sentiment, dar inutilizabil ca argument științific — Dragoș Luchian se dovedește un adnc cunoscător al destinelor așezărilor și oamenilor din Bucovina, cărora ar trebui, poate, să le consacre o lucrare mai largă.

Alin Teodorescu

### **Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988**

Înscriindu-se pe linia valorificării trecutului nostru istoric, în special a perioadei interbelice care a consemnat poate cele mai semnificative momente ale evoluției moderne a României, lucrarea Angelei Banciu suscită interesul unei categorii largi de cercetători și specialiști din domeniul istoriei, dreptului, sociologiei, politologiei, interesați deopotrivă în descifrarea și explicarea actului fundamental de la 1923 și, bineînțeles, nu numai a lor. Autoarea relevă, cu pregnanță, faptul că întreaga evoluție istorică a românilor s-a concentrat prioritar spre înlăptuirea idealurilor de unitate, dreptate, libertate și independență națională atât pe plan politic, cit și cultural, moral și juridic, concretizate în strădania de a conferi statului unitar român o organizare modernă și articulată aspirațiilor legitime ale locuitorilor ei. Din această perspectivă, nu este întimplător faptul că românii, încă de la începutul epocii moderne, au manifestat un mare interes pentru elaborarea unei legislații proprii, care să reflecte realitățile autohtone, dar care, totodată, să încorporeze și unele dintre ideile liberale europene privind identificarea și promovarea progresului social-istoric.

Relevîndu-se cele mai semnificative momente ale evoluției constituționale a românilor (începînd cu „constituția” cărvunărilor din 1822 și terminînd cu „Statutul” lui Al. I. Cuza din 1864), este subliniat faptul că și Constituția de la 1866 — care a avut la bază, desigur, și o parte din ideile și principiile revoluției franceze — a reprezentat în esență o legiuire românească a independenței României în planul relațiilor internaționale (în special față de Imperiul otoman).

Prin „așezămîntul” de la 1866, în fapt un autentic „pact fundamental”, românii — subliniază autoarea — au realizat o adevărată deschidere cu caracter liberal, fiind primul stat constituțional din Europa de sud-est, într-o vreme cînd se afla încă sub suzeranitate otomană.

Marea Unire din 1918, transformările social-economice și politice intervenite în societatea românească ca și în concepțiile privind organizarea statală, au impus adoptarea, în 1923, a unui nou „așezămînt” constituțional, care a devenit treptat *Constituția Unificării*, a sudării teritoriale, administrative sociale și culturale a României Mari, constituție care a accelerat procesul de închegare unitară a întregului organism statal. Ea a reprezentat una dintre cele mai democratice legiuri burgheze prin care România întregită și-a consolidat structurile

interne și a devenit un factor activ democratic în raporturile internaționale. Fiind un adevărat „pilon” de apărare a regimului parlamentar-constituțional în întreaga perioadă interbelică, Constituția din 1923 apare ca una dintre legile de mare valoare în epocă, dar este „cenzurată” de evenimentele interne și externe, fiind în cele din urmă, abandonată, în 1938 și înlocuită cu constituția carlistă. Cu toate acestea, Constituția României Mari nu și încetează rolul și funcțiile sale. Deși abandonată temporar în 1938, ea va fi repusă în vigoare în perioada 1944—1947, răspunzând necesităților politice ale momentului istoric.

Sînt numai cîteva dintre ideile și concluziile care se degajă din această lucrare valoroasă, bine documentată și redactată într-un stil elevat, dar totuși accesibil publicului larg. Lucrarea atrage însă atenția nu atît prin observațiile și argumentările, prin bogăția documentelor utilizate, cît mai ales prin caracterul său *interdisciplinar*, autoarea introducînd numeroase concepte, ipoteze, fapte și fenomene din domeniul istoriei, dreptului, sociologiei, științelor politice, filosofiei. Pentru istorici ea se impune prin modul inedit de analiză a constituției ca o categorie istorică și care trebuie judecată, în consecință, în funcție de fenomenele social-istorice de care este legată sau determinată, pe care le slujește sau le împiedică în dezvoltarea lor. Din acest punct de vedere orice constituție poate fi progresistă la un moment dat, dar poate fi încălcată și abandonată, pentru ca apoi, pornind de la propriile-i calități, să se revină din nou la conținutul ei (cum a fost cazul Constituției din 1923). Pentru juriști, lucrarea Angelei Băncu propune o modalitate interesantă de abordare a unei categorii juridice din perspectiva confruntării permanente a principiilor și normelor înscrise într-un act fundamental și realitatea acestora, mai exact dintre deziderat și realitate, dintre efectivitatea și inefectivitatea normelor de drept constituțional, dintre funcționalitatea și disfuncționalitatea juridică (semnificativ, în acest sens, ni se pare capitolul care tratează valoarea și limitele Constituției din 1923). Pentru *sociologi*, lucrarea deschide o cale inedită de a privi și aborda seria de „probleme sociale” ce au frămîntat societatea românească interbelică, între care și cea constituțională. În viziunea autoarei, „problema” constituțională include nu numai conținutul (juridic) al constituției, caracterul și structura ei, nu numai condițiile economice, politice și spirituale care au reclamat-o, ci întreg procesul complex de edificare, aplicare, consolidare și apărare a regimului politic în care s-a creat și a funcționat. Din acest punct de vedere „problema” constituțională dobîndește o semnificație sociologică aparte întrucît, chiar și după 1923, ca reflectă caracterul său deschis, de „problemă”, înțelegea ca o confruntare permanentă a constituției cu realitatea socială pentru care a fost creată, proces ce se derulează în tiparele intereselor economice, politice, ideologice și de clasă ale forțelor sociale ce caracterizau societatea românească interbelică. Derulîndu-se ca un proces sinuos, cuprinzînd atît elemente funcționale, sincrone, evolutive, care au contribuit la statuarea unui regim parlamentar-democratic în România interbelică, „problema” constituțională a inclus însă și elemente disfuncționale, diacronice, involutive care au condus la autodesființarea pe parcurs a principalelor instituții parlamentare-burgheze. Pentru *politologi* (dar și pentru sociologi), lucrarea de față pune în evidență complexa împletire de factori, interese, tendințe și ideologii politice, ceea ce a făcut ca „problema” constituțională să fie propulsată pe terenul relațiilor dintre partidele politice ale vremii, devenind astfel manifestă atît prin secțiunile politice ale acestora cît și prin expresia ideologică a activității lor. Din acest punct de vedere, „problema” constituțională apare ca o atitudine a forțelor politice în raport cu necesitatea realizării unei noi organizări a țării, în condițiile deschise de actul întregirii din 1918. Ea apare în disputele parlamentare, în doctrinele și în programele partidelor politice, în comentarii și dezbateri din presă privind viața constituțională din România etc. Problema constituțională este un subiect tratat și de către istorici, juriști, sociologi, economiști, politologi, reținînd atenția ample discuții organizate și desfășurate sub egida Institutului Social-Român.

Cartea Angelei Băncu se constituie într-o scriere utilă, documentată și necesară pentru relevarea cu acuratețe a unei experiențe politice a societății românești interbelice, experiență care a fost analizată critic și care constituie subiect de meditație pentru generațiile de astăzi în contextul procesului democratizării României, al trecerii la sistemul pluripartit.

Florian Tăndăseșcu



**Daniel Courgeau et Éva Lelièvre, *Analyse démographique des biographies*, Éditions de l'Institut National d'Études Démographiques, Paris, 1989**

Apărută în colecția „Manuale” a Institutului Național de Studii Demografice (I.N.E.D.), lucrarea demografilor francezi Daniel Courgeau și Eva Lelièvre<sup>1</sup> se impune din capul locului printr-o originalitate științifică care anunță constituirea unui nou capitol al demografiei matematice, acela al analizei demografice a biografiilor. Ea este în același timp o contribuție la dezvoltarea analizei longitudinale, într-o viziune complexă, cum vom arăta în continuare.

În mod obișnuit, analiza longitudinală se caracterizează prin considerarea fiecărui fenomen demografic în mod separat. Fenomenul era izolat în stare pură, făcându-se abstracție de fenomenele perturbatoare. Unii demografi (L. Henry, R. Pressat) s-au referit la necesitatea de a analiza interacțiunile dintre fenomenele demografice, precum și de a interveni în eterogenitatea coortei; dezvoltările metodologice ulterioare nu au fost pe măsura dezideratelor formulate. Or, aceasta din urmă cere ca demografia diferențială să ajungă la caracteristicile individuale — fizice și fiziologice. Recensămintele și statistica stării civile, ca surse clasice, nu oferă posibilități pentru realizarea celor două deziderate: analiza interacțiunilor dintre fenomenele demografice și analiza eterogenității grupelor umane. Soluția nu este decât una singură: folosirea altor surse care să permită observarea continuă a unei grupe de persoane de-a lungul întregii lor existențe și culegerea unui număr cât mai mare de caracteristici pentru fiecare individ. În cazul acesta, concluzia logică este aceea că unitatea de analiză nu va fi *evenimentul* (decesul, căsătoria, nașterea, migrația) ci *biografia individuală*, considerată ca proces complex. În ultima analiză, această schimbare de optică, i-a obligat pe autorii lucrării să reformuleze bazele analizei demografice. Cum? Prin adoptarea modalității de analiză a proceselor stohastice. În aceasta constă noutatea lucrării recenzate. Biografia nu trebuie văzută izolat: fiecare individ este „prins” într-o anumită societate, în diferite sisteme (familial, economic, politic, religios, educațional, asociativ și informal). Analiza biografiilor va încerca să situeze toate schimbările survenite în timpul trăit și în spațiul indivizilor, dar în cadrul societății lor. În esență, se pune problema de a vedea cum un eveniment familial, economic sau de altă natură al unui individ va modifica probabilitatea de producere a unor alte evenimente din existența sa. Se ajunge astfel — ne încredințăm autorii — la analiza interacțiunilor dintre fenomenele demografice ca și la analiza eterogenității populațiilor văzute dinamic și nu static. Din capul locului, o asemenea analiză este probabilistă și nu deterministă. Autorii își recunosc înfrudarea teoretică cu un I. Prigogine (laureat al Premiului Nobel), făcând referire la lucrarea I. Prigogine și I. Stengers, „*Entre le temps et l'éternité*”, Fayard, 1988. Obiectivul — nici vorbă — este ambițios și ar trebui reproduse principalele idei și metode ale lucrării pentru a demonstra cum au reușit autorii ei, ceea ce este imposibil în cadrul unei recenzii. Să amintim că analiza biografiilor presupune estimarea distribuției probabilităților traiectoriilor urmate de o populație. Această distribuție poate să varieze de la o subpopulație la alta și poate depinde de anumite caracteristici ale indivizilor subpopulației. Traiectoriile sînt caracterizate de variabile aleatoare care reprezintă duratele de rămnere („*durées de séjour*”) în diferitele stări care le compun.

Lucrarea începe cu o problemă practică, aceea a observării biografiilor. Ni se spune despre diferite tipuri de anchetă, subliniindu-se că tipul ideal ar fi cel oferit de registrul de populație, dar costul este prea ridicat. Se recurge atunci la anchete printre care: ancheta prospectivă — anchetă de tip longitudinal —, ancheta în pașaje repetate, ancheta retrospectivă, bine cunoscută din manualele de demografie și de statistică avînd fiecare avantaje și inconveniente. Un deosebit interes prezintă o inovație a Institutului Național de Studii Demografice (I.N.E.D.), și anume ancheta „*Triplă biografie*”. Cu ajutorul ei se poate face analiza interacțiunilor între diferitele aspecte ale vieții familiale profesionale și migratorii a persoanelor anchetate: se pun numeroase întrebări legate de sondaje, chestionare, personal de teren etc. Autorii pledează în favoarea anchetelor retrospective ca fiind modalitatea cea mai comodă.

Partea cea mai dezvoltată din lucrare este cea matematică. Formalizarea propusă de autori generalizează metodele dezvoltate de bio-matematicieni pentru analiza mortalității, în cazul eșantioanelor reduse, aplicate la „*analiza duratelor de rămnere*” („*l'analyse des durées de séjour*”). Cel care sînt familiarizați cu teoria probabilităților, cu modelele demo-matematic

<sup>1</sup> Éva Lelièvre, cercetătoare la Institutului Național de Studii Demografice (I.N.E.D.) cunoscută prin contribuțiile sale în demografia matematică, publicate, începînd din 1985. Ele se referă la modele de gospodărie, nupțialitate, migrație, interacțiune între fenomene. Lucrarea principală: „*Méthodes mathématiques et statistiques pour l'analyse d'histoires de vie*”. Nouvelle Thèse de Doctorat de l'EHESS, mars, 1988, 882 pag.

și cu capitolele clasice ale statisticii matematice (teoria sondajului, a estimației, a regresiei) vor putea urmări întreaga expunere de motive și de rezultate obținute. Se pornește de la cazul simplu al unei cohorte cu un singur eveniment pentru a se trece la analiza unei cohorte eterogene și a interacțiunii între fenomene, adică la demografia diferențiară care solicită din plin lanțurile Markov.

Sînt de asemenea abordate modelele de regresie: analiza parametrică (distribuțiile de tip exponențial, gompertz, Weibull Gamma, log-normală, Fisher-Snedecor) ca și analiza semiparametrică. Sîntem în miezul unor capitole importante din statistica matematică cu aplicații originale la analiza biografiilor și a celor două obiective: analiza interacțiunilor și analiza eterogenității populațiilor. Cele patru anexe ne dau demonstrațiile diferitelor formule, modalitățile diferitelor analize, inclusiv programele de calculator. O bibliografie selectată cu grijă li dă posibilitate cititorului să aprofundeze materia<sup>2</sup>.

Scrisă ca manual, lucrarea are un pronunțat caracter didactic, este expusă cu maximum de claritate. Dacă Platon interzicea intrarea în „Republica” sa celor care nu știau geometria, s-ar putea spune că lectura cărții lui Courgeau și Lelièvre are drept condiție *sine qua non* stăpînirea temeinică a analizei demografice, a teoriei probabilităților și a statisticii matematice. Dar ce câștig pentru cei ce o vor înțelege și o vor utiliza! Demografii, sociologii, biometricienii vor descoperi cu înclintare acest domeniu nou „analiza demografică a biografiilor”.

Prof. dr. Vladimir Trebic

**Daniel Courgeau, *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes. Editions de l'Institut National d'Études Démographiques, Paris, 1988***

Amplourea și importanța mobilității spațiale a populației în societatea contemporană au determinat un interes considerabil în rîndul sociologilor, demografilor, statisticienilor și planificatorilor pentru studierea, măsurarea și interpretarea acestui fenomen, dovadă literatura din ultimele două decenii. Alături de modelele mai vechi, cele mai multe de tip gravitațional, au fost elaborate noi modele și teorii, s-au perfecționat metodele de descriere și de analiză, oferind cercetătorilor instrumente de certă valoare practică.

O materializare a acestor eforturi a fost un manual apărut sub auspiciile O.N.U.<sup>1</sup>, rezultat dintr-o colaborare cu Uniunea Internațională pentru studiul științific al populației (U.I.S.S.P.). Manualul a fost redactat, într-o primă formă, de C. Zachariah și definitivat de H. T. Eldridge și D. S. Thomas. De-a lungul anilor, acest manual a fost folosit, cu mult succes, inclusiv de sociologii și demografii din țara noastră.

Progresele mari înregistrate în studiul migrației interne și în demografia matematică cereau insistent un nou manual care să sintetizeze și să ordoneze noile achiziții în aceste domenii. O asemenea sarcină a fost încredințată unui ilustru demograf de la celebrul Institut Național de Studii Demografice (I.N.E.D.), Daniel Courgeau<sup>2</sup>, iar rezultatul muncii sale este manualul pe care îl prezentăm cititorilor noștri<sup>3</sup>.

<sup>2</sup> O aplicație instructivă: Marek Bouguszak, Daniel Courgeau și Eva Lelièvre: *Constitution de la famille et urbanisation en Tchécoslovaquie: comparaison avec la France*. În: „Population” (I.N.E.D.), Nr. 2, 1989.

<sup>1</sup> *Manuels sur les méthodes d'estimation de la population. Manuel VI. Méthodes de mesure de la migration interne (Etudes démographiques*, No. 47), Nations Unies, 1976, 85 pag.

<sup>2</sup> Daniel Courgeau (n. 1937) este directorul departamentului „Demografie generală” de la I.N.E.D., specialist în mobilitatea spațială și în demografia matematică, cu remarcabile contribuții apreciate pe plan internațional. Dintre lucrările sale amintim: „*Les chaînes migratoires en France*” (Travaux et Documents” No. 58), I.N.E.D., 1970; „*Analyse quantitative des migrations internes*”, Masson Paris, 1980, „*Les migrations internes en France de 1954 à 1975*”, în revista „Population” (I.N.E.D.), No. 3, 1978 și No. 2, 1982 (în colab.); „*Les enquêtes de migration dans les pays développés*”, U.C.L. Louvain, 1985, p. 53–81 și *Analyse démographique des biographies*” (1989) pe care o recenzăm în acest număr al revistei noastre.

<sup>3</sup> Lucrarea apare în colecția „Manuale” a Institutului Național de Studii Demografice. Ea a fost efectuată la cererea Uniunii Internaționale pentru studiul științific al populației și a beneficiat — cum subliniază D. Courgeau — de sugestiile unor reputați specialiști în materie.



Este suficient să comparăm „Manualul O.N.U.” (1971) cu lucrarea lui D. Courgeau pentru a remarca saltul calitativ realizat în acest domeniu. În persoana sa, autorul reunește pe statisticianul cu o bogată experiență în prospectarea anchetelor prin sondaj și în valorificarea surselor statistice (recensăminte, registre de populație etc.) și pe demograful stăpîn pe metodele clasice și moderne ale demografiei matematice. Aceste calități sînt evidente în lucrarea pe care o recenzăm. După cum mărturisește însuși autorul (p. 5): „Acest manual se adresează tuturor cercetătorilor care sînt puși să abordeze cantitativ deplasările umane: antropologi, biologi, demografi, economiști, geografi, istorici, sociologi, urbanisti etc. Ea își propune să le pună la dispoziție sursele, metodele de măsurare necesare pentru a trata aceste probleme, dar și pentru a le arăta punctele tari ca și cele slabe ale diferitelor metode prezentate”. Această promisiune este integral onorată de către autor.

Fîind un manual lucrarea are un pronunțat caracter didactic, atât de necesar pentru buna înțelegere. Partea I „Utilizarea surselor de informare directe” debutează cu precizarea conceptelor de bază legate de migrație (diferitele forme ale mobilității spațiale) pentru a continua cu inventarierea surselor directe (registru de populație, recensăminte și anchete). De cel mai mare interes sînt considerațiile privind anchetele prin sondaj cu care prilej se dau indicații detaliate referitoare la toate fazele: proiectarea eșantionului, chestionarul și caracteristicile urmărite, erorile de sondaj, prelucrarea datelor obținute, verificarea acestora. Se va reține aici un tip nou de anchetă realizat în Franța, anume ancheta „biografie triplă” în care se înregistrează nu numai caracteristicile demografice, ci și cele educaționale și profesionale, care permit apoi o modelare longitudinală (pp 113—120).

Partea II se ocupă de unitățile de măsură și de indicii mobilității. Alături de indicii clasici, se introduce noțiuni noi. Vom reține tratarea migrației ca proces markovian și încercarea de a da un model mai general, în care se aplică probabilități într-o formă mai complexă decît cea întâlnită în literatură. Cit privește diferite rate, probabilități („quotients”) și indici simpli ai mobilității, vom întâlni o tratare longitudinală și indici de redistribuire spațială. Pentru indicii mai complexi, autorul face o trimitere la cartea sa din 1980 și la lucrările lui A. Rogers și L. J. Castro (1986), realizată în cadrul Institutului Internațional de analiză sistemică aplicată (I.I.A.S.A.), de la Laxenburg, ale cărui preocupări în domeniul demografiei matematice multiregionale sînt bine cunoscute.

Partea III tratează despre sursele indirecte de informare. În principal, aici este vorba de estimarea migrației nete intercensitare pe baza a două recensăminte, metodă larg folosită — inclusiv în țara noastră — fără să se țină seama de eventualitatea unor erori asupra cărora atrage atenția D. Courgeau (p. 208 și urm.). Ele apar în special atunci cînd se calculează probabilitățile de supraviețuire. Un rol important îl au aici ipotezele propuse care au nevoie însă de verificare.

Lucrarea lui D. Courgeau va interesa în gradul cel mai înalt pe sociologii, demografii, geografi și urbanisti din țara noastră, unde asemenea preocupări pentru migrația internă și urbanizare sînt relativ vechi, dacă avem în vedere studiile regretatului demograf și statistician I. Measnicov (1903—1984), pionier în acest domeniu. Ele s-au intensificat în ultimii ani, grație mai ales eforturilor sociologilor, în rîndul cărora trebuie amintit D. Sandu, cu o valoroasă lucrare originală.<sup>4</sup> Cum migrația internă și urbanizarea prezintă o importanță deosebită în țara noastră, atât în planul determinărilor cît și în cel al consecințelor, studiile viitoare vor trebui efectuate cu mai multă rigoare. Manualul lui D. Courgeau se va dovedi astfel de cea mai mare utilitate.

Prof. dr. Vladimir Trebic

**Jo Groebel, Robert A. Hinde, *Aggression and War: their biological and social bases*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989**

Lucrarea *Aggression and War: their biological and social bases* editată de Jo Groebel, de la departamentul de psihologia comunicării al facultății din Landau, și de Robert A. Hinde Institutul de dezvoltare și integrare a comportamentului din Cambridge, își propune să prezinte în termeni ne-tehnici principalele rezultate științifice pe care se sprijină declarația de la Sevilla din 1986 asupra violenței. Încă din prefața lucrării cei doi editori se declară explicit împotriva a două concepții eronate, dar relativ larg răspîndite asupra agresivității: prima susține că „într-un anumit sens comportamentul agresiv este parte a naturii umane, oamenii compor-

<sup>4</sup> D. Sandu, *Fluxurile de migrație în România*, București, Edit. Academiei 1984.





grup nu poate fi nici înțeleasă, nici redusă (p. 136-137). În acest context imaginea asupra dușmanului și procesul de deindividualizare au un rol foarte important. În studiul său J. M. Rabbie (*Group processes as stimulants of aggression*) analizează rolul unor procese cognitive, orientări emoționale și orientări normative în agresivitatea inter-grupală folosindu-se și de modelul oferit de cunoscuta dilemă a prizonierului.

Editorii susțin în mod justificat ideea că apariția grupurilor agresive „poate să fie facilitată sau împiedicată de sistemul societal. O problemă importantă în acest sens fiind distribuția resurselor materiale și sociale” (p. 226). În unele situații agresivitatea la acest nivel poate fi generată de incapacitatea de a stăpâni complexitatea. În acest context două studii (*Causes of War* de J. M. Winter și *The political origins of war: a multifactorial review*) de J. D. Singer sînt dedicate problemelor internaționale și deși cei doi autori folosesc abordări diferite (primul alege cazurile istorice, în speță cele două războaie mondiale, al doilea caută regularitățile observabile în apariția războaielor) ambii ajung la aceeași concluzie: „nu există nici o evidență empirică care să dovedească existența unei legi naturale a producerii războaielor”. K. Lagerspetz analizează funcțiile propagandei în generarea agresivității la nivel internațional în studiul său despre mass media și mediu social. Alți autori au analizat rolul miturilor și convingerilor eronate în susținerea comportamentului agresiv. Astfel S. Genovés analizează mitul rasismului, iar J. H. Goldstein convingerile asupra agresivității umane, demonstrîndu-se nu numai caracterul eronat al acestor convingeri ci și pericolozitatea acestora. Poate că ar fi fost interesant să se prezinte și convingerile ce susțin comportamentele de tip non-violent (concepția gandhiană ar reprezenta un caz interesant) și prosocial. De asemenea, credem că ar fi fost util să se studieze și acele comportamente care facilitează diferite forme de agresivitate precum strategiile individuale, grupate sau macrosociale de manipulare, deci o corelare a fenomenului de agresivitate cu alte comportamente a căror manifestare este specific umană, dar care sînt caracterizate prin intențiile limitare, blocare sau deturnare a resurselor de autorealizare.

Autorii arată, în finalul acestei extrem de instructive și utile lucrări, care ne propune o abordare multinivelară a problemelor agresivității și războiului, că multe fenomene distructive precum sclavia, canibalismul și execuția publică au fost considerate eronat ca depinzînd de legi naturale, dar ele s-au dovedit a fi dependente de evoluția istorică. Războiul și agresivitatea, conchid autorii „pot fi modificate și mai ales controlate de acțiunea umană” (p. 228).

Cătălin Mamali